

Türk Bitki İslahçı Hakları Sistemi

Hasan ÇELEN*, Kader ERÇİK

TAGEM, Alata Bahçe Kùltürleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Mersin, Türkiye

*Sorumlu yazar: hasan.celen@tarimorman.gov.tr

Özet

Bitki ıslahçı hakları (BIH) veya bitki çeşit koruma bitki ıslahının geleceği için çok önemlidir. Bu çalışma ile Türkiye’de bitki ıslahçı hakları (BIH) sistemi; kısa tarihçe, hukuki altyapı, kurumsal yapılar, uluslararası ilişkiler, koruma kapsamındaki türler, koruma süreleri ve çiftçilere yönelik istisnalar başlıkları altında açıklanmış ve UPOV sözleşmesinden farklılıkları ortaya konulmuştur. BIH sürecinde yapılan işlemler kısaca açıklanmıştır. Başvuru sürecinde ortaya çıkan durumlarla ilgili sonuç ve kararlar çizelge haline getirilmiştir. Türk BIH sisteminin 2018 yılı sonu verileri grafiklerle verilmiştir. Türk BIH sistemi, ana hatları ile UPOV ve CPVO uygulamaları ile eşdeğerdir. Uygulamalarda sorun yaşanan alanlar, eksiklikler dile getirilmiştir. Türk BIH sistemi uygulamaları, bu tecrübeler, sorunlar ve eksiklikler ışığında, iyileştirilmeli ve güncellenmelidir.

Anahtar kelimeler: BIH, Bitki ıslahçı hakları, UPOV, İslah, Bitki çeşit koruma

Turkish Plant Breeders’ Right System

Abstract

Plant breeders’ rights (PBR) or plant variety protection (PVP) is very important for the future of plant breeding. At this study; Turkish (PBR) system has described, at the titles of brief history, legal infrastructure, institutional structures, international relations, protected species, protection periods and exceptions to farmers; and differences of Turkish PBR system from the UPOV convention has been revealed. The procedures at the PBR process have briefly explained. Conclusions and decisions regarding the situations that emerged in the PBR process has tabulated. The data of the Turkish PBR system at the end of 2018 were given in graphics. Outlines of Turkish BIH system is equivalent to UPOV and CPVO implementations. Problematic areas and deficiencies of Turkish PBR system has been expressed. Implementations of Turkish PBR system should improve and update, with these experiences, problems and deficiencies.

Keywords: Breeding, UPOV, PBR, Plant variety protection, Plant breeders’ rights

1.Giriş

Bitki ıslahı uzun ve zahmetli bir işlemler bütünü olup, genetik ve maddi kaynaklar ile kişisel motivasyona ihtiyaç vardır. Bitki ıslahçı hakları (BIH) ile ilgili uluslararası UPOV (Uluslararası Yeni Bitki Çeşitlerini Koruma Birliği) sözleşmesi (Anonim, 1991); ıslahçıların geliştirdikleri çeşit üzerindeki haklarını koruma altına alarak, sonraki çalışmalarına maddi kaynak oluşturmasına imkân vermekte ve kişisel motivasyonunun devamına katkı sağlamaktadır (Jördens, 2005, Dutfield, 2011).

Türkiye yüzyılı aşkın bir zamandır tarımda modernleşme çalışmaları yürütmektedir. 1800’lü yılların ortasında tarımsal eğitim ve yayım faaliyetleri ile başlayan süreç, Cumhuriyet sonrasında tohumculukta çeşit deneme faaliyetleri ve ıslaha da yayılmıştır. İlk araştırma istasyonunun 13 Aralık 1925 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile İslah-ı Buzr adıyla Eskişehir, Sazova mevkiinde kurulmasına karar verilmiştir (Altay, 2016). 1960’larda Tarım Bakanı Bahri Dağdaş’ın girişimleri ile CIMMYT buğdayları denemeye başlanmış (Özberk ve ark., 2016), 1969 yılına kadar bağımsız çalışan Enstitüler

tarafından hububat ile ilgili çalışmalar yürütülmüştür. 1969 yılında, Türkiye'de buğday araştırmalarını merkezileştirmek için Buğday Araştırma ve Eğitim Projesi başlatılmıştır (Zencirci, 1995). Bu proje ile onlarca ıslahçı farklı alanlarda eğitimler almış ve bu ıslahçılar yeni nesil ıslahçıları da yetiştirmiştir.

Tohumculuk alanında özel şirketlerin faaliyetlerinin artması ile birlikte özellikle sebze tohumu sektöründe ıslah faaliyetleri çok uluslu bir hal almıştır. Bu gelişme, çok uluslu firmaların ıslah deneyimlerinin önemli bir kısmının ülkemize de taşınmasına neden olmuştur. Daha sonra, 1990'larda ivme kazanan tohumculuk sektörü, 2000'li yıllarda, ıslah edilmiş çeşidin çoğaltılması ve pazarlanmasından, ıslah faaliyetlerine ve çeşitlerin ülkemizde geliştirmesi aşamasına evrilmiştir. Bu gelişmelerle birlikte, yeni bitki çeşitlerini geliştiren ıslahçıların haklarının korunması konusunda özel, yeni hukuki düzenlemeler yapılması ihtiyacı kendisini hissettirmiştir. Zira anılan dönemde, sadece 21.8.1963 tarihli ve 308 sayılı Tohumlukların Tescil, Kontrol ve Sertifikasyonu Hakkında Kanun yürürlükte ve adından da anlaşılacağı üzere, bu kanun yeni bitki çeşitlerini geliştiren ıslahçıların hakları ile ilgili bir koruma hükmü içermemektedir (Anonim, 1963).

Ülkemizde 1973 yılında çıkan Tohumculuk Yönetmeliği ile ilk kez ıslahçı hakkı yasal bir düzenlemede yer almıştır (Anonim, 1973). Tohumculukta özel sektörün gelişmesi ile birlikte, 1994 yılında çıkarılan bir yönetmelikle Türkiye'nin UPOV'a üyeliği için başvuru yapılmıştır (Açıkgöz ve Açıkgöz, 1999). Bir yasa gerektiği görüldükten sonra yasa çalışmaları başlatılmıştır. Nihayet 2004 yılında UPOV sözleşmesi esas alınarak 5042 sayılı Kanun çıkarılmış (Anonim, 2004a), UPOV sözleşmesi TBMM tarafından onaylanmış (Anonim, 2007) ve 18.11.2007 tarihinde Türkiye UPOV'un 65. üyesi olarak kabul edilmiştir (Anonim, 2019a).

Ülkemizde yeni bitki çeşitlerinin geliştirilmesini özendirmek ve ıslahçıların ve ıslah faaliyetine yatırım yapan iş sahiplerinin emeklerinin ve paralarının karşılığını almaya yönelik beklentileri de yeni bitki çeşitleri üzerindeki ıslahçı hakkıyla karşılanmaktadır. ıslahçı hakkı, marka, patent ve eser üzerindeki haklara nazaran genç bir haktır. ıslah sektörünün gelişmesi sonucunda, bu sektörün aktörlerinin, diğer haklardan ayrı ve özel bir koruma kategorisi talep etmelerine bağlı olarak kurgulanmış ve yürürlüğe konulmuştur (Odman Boztosun, 2015).

Zhouying (2005), ülkesel fikri mülkiyet hakları düzenlemelerinin oluşturulması ile ilgili olarak gelişmekte olan ülkelerin ABD, AB veya AB üyesi ülkelerin politika ve uygulamalarını benimsemesinden bahisle, bu eğilimin zaman ve para kazandırma faydası olmakla beraber, bir ülkenin kendi deneyimlerini geliştirmesi ve insan kaynaklarını yetiştirmesinin, uygulanan politikaların toplumun geniş bir kesimince benimsenmesindeki katkısına vurgu yapmaktadır. Ülkesel politikaların geliştirilmesi ve uygulanmasında bu bakış açısının benimsenmesi, ülkenin kendine özgü uygulamalar geliştirmesi bakımında son derece önemlidir. Türkiye sistemin başından itibaren, AB kurallarına büyük oranda uyumlu olarak yürütülen çeşitlerin kayıt altına alınması sisteminden (Çelen, 2019) gelen deneyimlerini de kullanarak, uluslararası standartlara uygun olacak şekilde kendi iç BIH uygulamalarını geliştirmiştir. Bu da kendi insan gücünü geliştirmesine ve deneyimleyerek öğrenmesine sebep olmuştur.

2004 yılında başlayan Türk BIH Sistemi 15 yıllık bir deneyime sahiptir. Kendisinden daha önce veya aynı dönemde UPOV'a üye olan ülkelerle karşılaştırıldığında (Anonim, 2020a) gelişmekte olan ülkeler içerisinde, tohumculuk sektöründe hızla gelişen ve yerli ıslah programı sayısı artan Türkiye'nin BIH deneyimleri birçok ülkeye örnek olacak nitelikte olduğu görülmektedir.

2. Türk BIH Sisteminin Genel Bilgileri

Türk BIH sistemi hukuki ve kurumsal bir yapı altında, uluslararası sözleşmelere ve uygulamalara uygun bir biçimde yürütülmektedir.

2.1. Hukuki Altyapı

1991 tarihli UPOV sözleşmesini kabul etmiş bir ülke olarak Türk BIH sisteminin referans kaynağı bu sözleşme olup, konu ile ilgili ana mevzuat şu şekilde sayılabilir:

- 1991 UPOV Sözleşmesi (Anonim, 2007).
- 5042 sayılı Yeni Bitki Çeşitlerine ait ıslahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanun (Anonim, 2004a)
- Yeni Bitki Çeşitlerine Ait ıslahçı Haklarının Korunmasına Dair Yönetmelik (Anonim, 2004b)
- Çiftçi İstisnası Uygulama Esasları Yönetmeliği (Anonim, 2004c).

Bu ana mevzuat altında kamu çalışanlarına ıslahçı haklarının yararlanmasına ilişkin yan

düzenlemeler de bulunmakta olup, bu kamu ıslah kuruluşlarının iç düzenlemesi olarak kabul edilebilir.

2.2. Kurumsal Yapı

5042 sayılı Kanun ile ilgili yürütme yetkisi Cumhurbaşkanına verilmiş olup (Anonim, 2004a), Cumhurbaşkanlığı adına Tarım ve Orman Bakanlığı bu kanunun yürütmesine yetkili kılınmıştır (Anonim, 2018a).

Başvurular, inceleme, ilan ve kütüklerin tutulması işlemleri Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü, Tohumculuk Daire Başkanlığı (BÜGEM) tarafından yürütülmektedir (Anonim, 2004b).

Bitki çeşidinin koruma altına alınması ile ilgili farklılık, yeknesaklık ve durulmuşluk testleri (FYD) Tohumluk Tescil ve Sertifikasyon Merkez Müdürlüğü (TTSM) tarafından yapılmaktadır (Anonim, 2004b).

2.3. Uluslararası İlişkiler

Türkiye UPOV Genel kurul toplantılarına aktif olarak katılım sağlamakla birlikte, teknik çalışma gruplarına daha az katılım sağlamaktadır. Ülkemiz ıslahçı hakkı verilerini UPOV ile paylaşmakta ve UPOV Pluto Bitki Çeşitleri Veri tabanında ülkemizin BIH ve çeşit kayıt sistemi ile ilgili bilgileri yer almaktadır (Anonim, 2019b). 2018 yılında UPOV PRISMA Elektronik Başvuru Sistemi'nden başvuru alınmaya başlanmıştır (Anonim, 2018b).

Ülkemizde ıslahçı hakları ile ilgili uygulamalar, Avrupa Birliği Islahçı Hakları Ajansı CPVO (Topluluk Bitki Çeşitleri Ofisi) ile eşdeğer şekilde yürütülmektedir. CPVO ile geliştirilen işbirliği sayesinde ülkemizin ıslahçı hakları ile ilgili verileri periyodik olarak CPVO'ya aktarılmakta, CPVO'nun merkezi veri tabanından çevrimiçi olarak faydalanılabilmektedir (Anonim, 2018b).

Japonya BIH ofisi ile düzenlenen İşbirliği Protokolü ile Japonya'da hazırlanan FYD raporlarının ülkemiz tarafından talep edilmesi halinde ücret talep edilmeyecektir (Anonim, 2018b)

2.4. Koruma Altına Alınabilecek Türler

Türkiye 18.11.2007 tarihinde UPOV üyesi olarak kabul edilmiş olup UPOV sözleşmesinin Madde 3 (2) (ii) bendinde yer alan 10 yıllık geçiş sürecini tamamlamıştır. 5042 sayılı Kanun'un 1

inci maddesinde "Bu Kanun tüm bitki türlerini kapsar" hükmüne göre (Anonim, 2004a), bütün bitki türleri için ıslahçı hakkı başvurusu yapılabilmektedir (Anonim, 2018b).

2.5. Koruma Süresi

UPOV sözleşmesi, koruma süresinin en az 20 yıl; ağaç, asma ve patateste 25 yıl olmasını düzenlemiştir (Anonim, 1991). Ülkemizde, üyelik müzakerelerinde olduğu Avrupa Birliği (AB) ile uyum sağlamak için, AB'nin 2100/94 sayılı düzenlemesi ile paralel biçimde koruma süresi 25 yıl; ağaç, asma ve patateste 30 yıldır (Anonim, 1994) ve koruma süresinin sona ermesi, takvim yılı sonu itibarıyla hesaplanmaktadır (Anonim, 2004a).

2.6. Çiftçi İstisnası

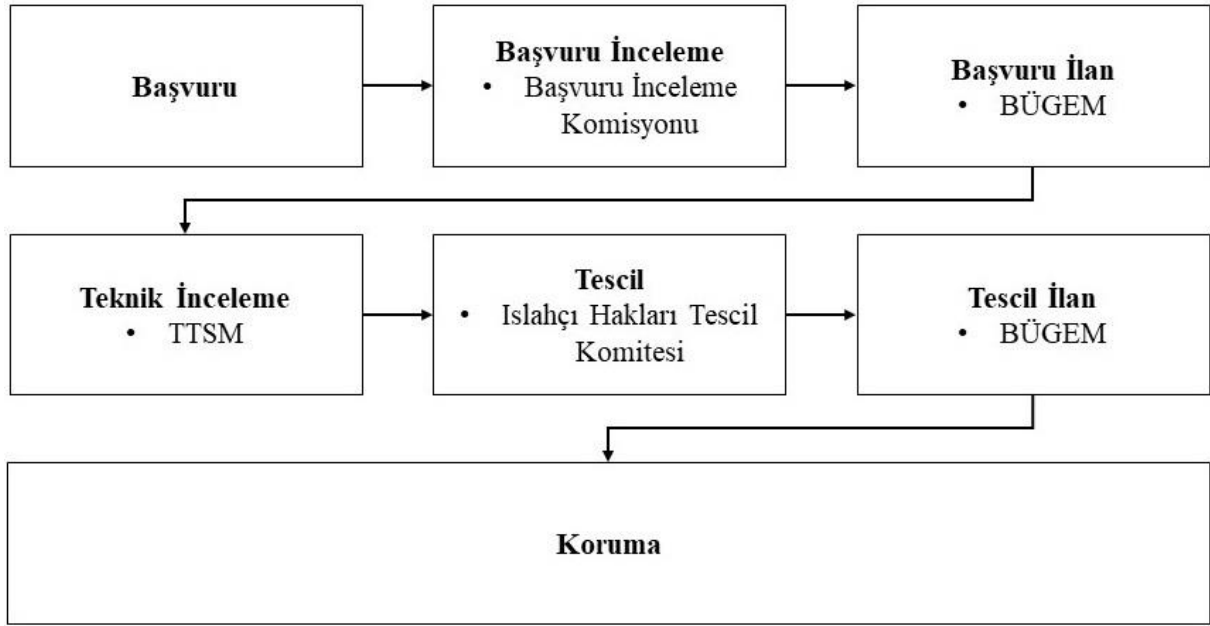
Türkiye 1991 UPOV sözleşmesinin 15 (2) maddesinde yer alan kendi ürettiği tohumları kullanan çiftçilere istisna sağlanabileceği hükmüne uygun olarak bazı türlerde, çiftçinin kendi ürettiği tohumu yeniden üretimde kullanmasına izin vermiştir (Anonim, 2004c). Bu türler 5042 sayılı Kanun'un 17 nci maddesinde belirtilmiş olup buğday, arpa, çeltik, yulaf, çavdar, tritikale, kuru fasulye, nohut, mercimek, bezelye, bakla, yonca, korunga, fiğ, üçgül, pamuk, tütün, patates, kolza, yer fıstığı ve soyadır (Anonim, 2004a).

2.7. Yargılama Makamları

5042 sayılı Kanun'un 68. Maddesi hükümlerine göre yargılama işlemleri ihtisas mahkemelerince yapılmaktadır. Hali hazırda Ankara, İstanbul ve İzmir'de fikri ve sınai haklar mahkemeleri bulunmakta olup, diğer yerlerde sulh hukuk mahkemeleri yetkilendirilmiştir. Türkiye'de ikamet etmeyen hak sahipleri davalarını Ankara'da açmak zorundadır (Anonim, 2004a).

3. Başvuru ve Koruma Süreci

Bir çeşit için başvuru yapılması ile koruma altına alınması arasında çeşit adayının geçirdiği aşamalar, bu aşamaları yürüten veya yetkili olan kuruluşlarla birlikte Şekil – 1 de verilmiştir. Başvuru yapılması ile başlayan süreç, çeşidin koruma altına alınması ile sona erer ve bu süreç 6 ay ile 4 yıl arasında sürebilir.

Şekil 1 - İslahçı hakkı işlemleri süreç akışı
Figure 1 – Process flow of PBR applications

3.1. Başvuru İnceleme

Başvurular şeklen ve esastan incelenmektedir. İnceleme BÜGEM, TTSM ve Bakanlık hukukçularının da olduğu bir komisyon tarafından yapılmaktadır. Eksik olan bilgi veya belgeler için tebliğ tarihinden itibaren 30 günlük bir süre verilmekte, bu sürenin sonunda eksikliği tamamlamamış olan başvurulara, başvuru yapılmamış kararı verilmektedir. Başvuru

yapılmamış kararı verilen çeşit adayları için tekrar başvuru yapılabilir (Anonim, 2004b).

Esastan inceleme sürecinde aday çeşidin Kanun'un 5 inci maddesinde belirtilen yenilik şartını yerine getirip getirmediği de incelenir. Bu şartı yerine getirmeyen çeşit adaylarının başvuruları reddedilir ve bu çeşit adayı için yeniden başvuru yapılamaz (Anonim, 2004b).

Başvuru yapılan çeşitlere yapılan bütün inceleme işlemleri ve sonuçlarına göre verilecek kararlar Çizelge -1 de verilmiştir.

Çizelge 1. İslahçı hakkı inceleme işlemleri ve sonuçlara göre verilecek kararlar

Table 1. Examinations and decisions of PBR procedures.

İşlem Basamakları <i>Procedures</i>	İnceleme Detayı <i>Examination Details</i>	Sonuç <i>Results</i>	Karar <i>Decisions of PBR Office</i>
Başvuru inceleme <i>Application examination</i>	Belge inceleme <i>Document examination</i>	(-)	BYK
		(+)	KAB
	Yenilik inceleme <i>Examination of novelty</i>	(+)	KAB
		(X)	RET
		(+)	KAB
Teknik inceleme <i>Technical examination</i>	İsim inceleme <i>Examination of denomination</i>	(-)	Yeni isim talebi <i>New denomination request</i>
		(+)	
	Farklılık <i>Distinctness</i>	(X)	
	Yeknesaklık <i>Uniformity</i>	(+)	
		(X)	
Tescil incelemesi <i>Final examination</i>	Durulmuşluk <i>Stability</i>	(+)	
		(X)	
	Diğer şartlar <i>Other requirements</i>	(+)	KAB
		(-)	Bilgi/belge talebi <i>Info/documents request</i>
	Teknik inceleme raporu <i>Technical examination report</i>	(+)	KAB
	(X)	RET	

(+) Uygun / OK, (-) Eksiklik / Deficit, (X) Uygun Değil / Non-conforming

KAB – Kabul/Accepted, RET – Ret/Rejected, BYK – Başvuru Yapılmamış Kararı/Surrendered

3.2. Başvurunun İlanı

Başvuru inceleme sürecini geçerek kabul edilen başvurular Bitki Çeşitleri Bülteninde (BÇB) ilan edilir (Anonim, 2019c). Başvurusu ilan edilen çeşitlere ilan tarihinden itibaren üç ay içinde üçüncü kişiler tarafından itiraz edilebilir. İtirazlar bilgi ve belgelerle beraber BÜGEM'e yapılır. Yapılan itirazla başvuru inceleme komisyonu aracılığı ile incelenerek karara bağlanır (Anonim, 2004b).

3.3. Teknik İnceleme

Başvurusu kabul edilen çeşidin FYD koşullarını sağlayıp sağlamadığı TTSM tarafından incelenir. TTSM, FYD testlerini UPOV test rehberlerine göre yürütür. Teknik inceleme türlerine göre 1 – 4 üretim sezonu sürebilir. TTSM, FYD testleri sonunda teknik inceleme raporu ve çeşit özellik belgesi düzenleyerek BÜGEM'e gönderir (Anonim, 2004b).

Türkiye, UPOV üyesi ülkelerde yapılan teknik inceleme raporlarını da kabul etmektedir (Anonim, 2018b). Başka ülkelerde FYD testleri yapılmış olan çeşitlerin teknik inceleme raporunun ilgili ülkenin teknik inceleme ofisinden resmi olarak talep edilmesi gerekir. Bunun için TTSM' ye, başvuru öncesinde müracaat edilebilir.

Ülkemiz başvuru esnasında belirtilmesi halinde, aday çeşit için CPVO' ya yapılmış bir başvuru bulunması durumunda, CPVO tarafından yapılan teknik incelemenin sonucunu da beklemekte ve teknik inceleme ücreti talep etmemektedir (Anonim, 2014).

3.4. İslahçı Hakkı Tescili ve İlanı

TTSM tarafından teknik inceleme raporu BÜGEM'e gönderilen çeşitler İslahçı Hakkı Tescil Komitesine gündemine alınır. İslahçı hakkı tescil komitesi çeşidin bütün bilgi ve belgelerini inceleyerek, yenilik, farklılık, yeknesaklık ve durulmuşluk şartları ile diğer hukuki şartları karşılayan çeşidin ıslahçı hakkını tescil eder. FYD testleri olumsuz olan çeşitlerin ıslahçı hakkı talebi reddedilir (Anonim, 2004b).

İslahçı hakkı tescil edilen çeşitler BÇB' de ilan edilir. İslahçı hakkı tescil edilen çeşide ilan tarihinden itibaren 30 gün içinde itiraz edilebilir. İtirazla ıslahçı hakkı tescil komitesi tarafından karara bağlanır (Anonim, 2004b).

4. Bulgular ve Öneriler

BIH başvuruları 2004 yılında başlamıştır. Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılan başvurularda yenilik incelemesi, 5 yıl olarak uygulandığı için 2005 yılında oldukça fazla başvuru yapılmıştır. Daha sonra normal seyrine giren başvuru sayıları her yıl artmaya devam etmiş ve 2018 yılında 260'a ulaşmıştır (Anonim, 2018b). Yıllara göre başvuru yapılan, işlemleri tamamlanarak koruma altına alınan ve ıslahçı hakkı iptal edilen çeşitlerle ilgili veriler Şekil – 2'de verilmiştir.

Bütün işlemleri tamamlanarak koruma altına alınan çeşitler de başvuru sayılarına uygun biçimde artmış ve 2005 yılında 31 olan sayı; 2018 yılında 226' ya ulaşmıştır. İslahçı hakkı sona eren çeşitler ise ilk olarak 2010 yılında görülmekte olup 2018' de 44 çeşidin ıslahçı hakkı sona ermiştir (Anonim, 2018b). İslahçı hakkı sona eren çeşitler, başvuru sahibi tarafından iptal edilen çeşitler olup, ıslahçı hakkı süresinin sona ereceği çeşitler ilk defa 2030 yılında görülebilecektir.

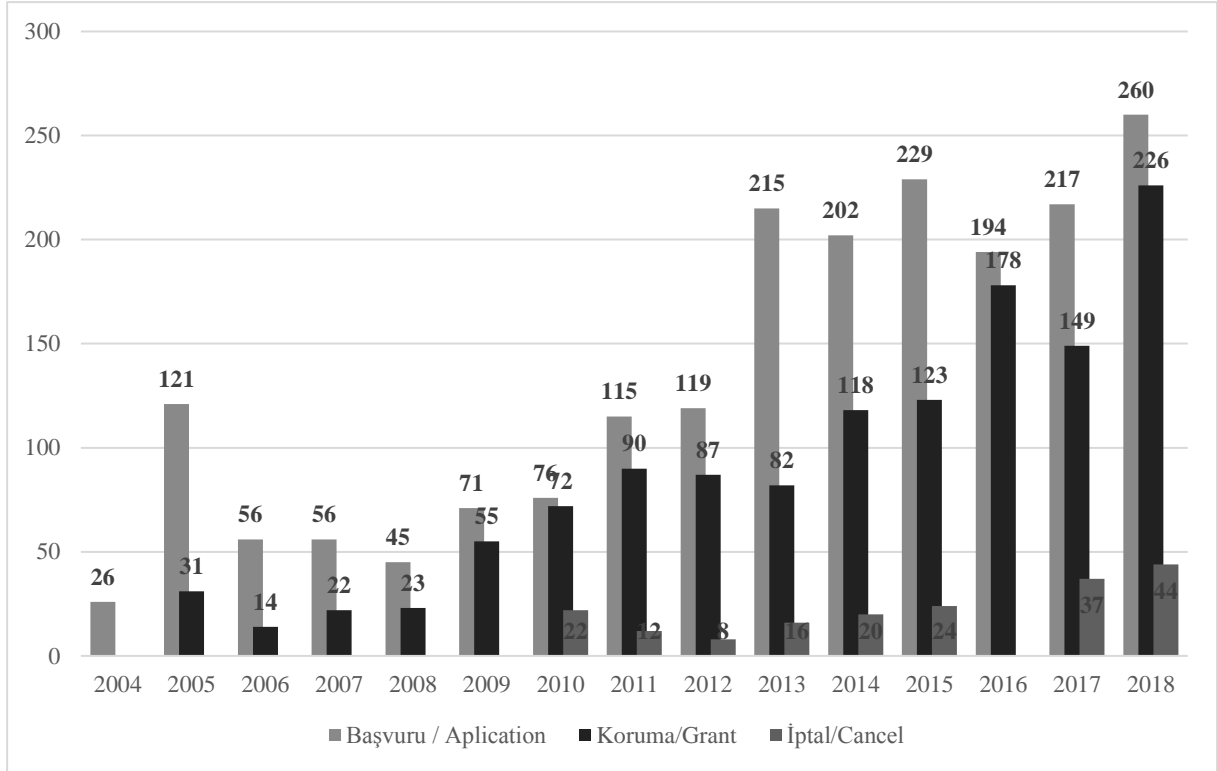
İslahçı hakkında en fazla tarla bitkileri türlerinde başvuru yapılmış olup bunu meyve ve sebze türleri takip etmiştir. Avrupa Birliği'nde en fazla başvuru yapılan süs bitkisi türleri (Anonim, 2018c) ülkemizde en az başvuru yapılan bitki grubudur (Anonim, 2018b). Bitki gruplarına göre başvuru yapılan ve koruma altına alınan çeşit sayıları Şekil – 3' te verilmiştir.

Yerli ve yabancı başvuru sahipleri tarafından yapılan başvurular incelendiğinde, Şekil 4' te de görüldüğü gibi, ıslahçı hakkı başvurusu yapılan çeşitlerin % 42' si yerli başvuru sahipleri tarafından yapılan başvurulardır (Anonim, 2018b). Uluslararası bütün tohum firmalarına açık ve serbest olan Türk tohumculuk piyasasında, yerli başvuru sahiplerinin % 42' lik bir orana ulaşması, ülkemiz ıslahçıların ve tohumluk üreticilerinin çok önemli bir başarısıdır.

Yabancı uyruklu başvurularda ilk sıra 312 başvuru ile Hollanda menşeli firmalara aittir. Hollanda'dan gelen başvurular daha çok sebze ve patates çeşitlerinde yoğunlaşmıştır. Hollanda'yı 200 başvuru ile ABD ve 161 başvuru ile İspanya takip etmektedir (Anonim, 2018b). Ülkelere göre başvuru sayıları Şekil 5' de verilmiştir.

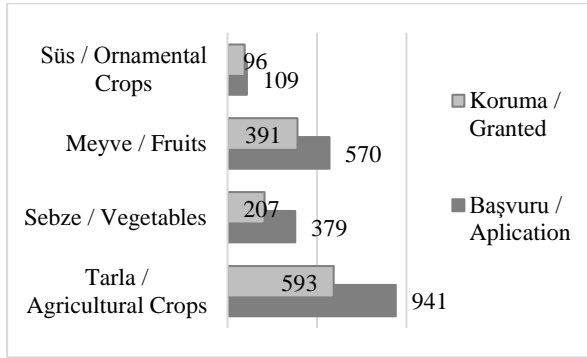
Türlere bakıldığında en fazla başvuru buğdayda yapılmıştır. Buğday bu anlamda ülkemiz tarımsal üretiminin ve ıslah faaliyetlerinin itici gücü olmaya devam etmektedir. Buğdayı domates, patates ve mısır izlerken, meyve grubunda şeftali ve nektarin ile süs bitkileri grubunda da karanfil en fazla başvuru

yapılan türlerdir (Anonim, 2018b). 2018 sonuna kadar, türlere göre en fazla başvuru yapılan 15 türün başvuru sayıları Şekil – 6’ da verilmiştir.

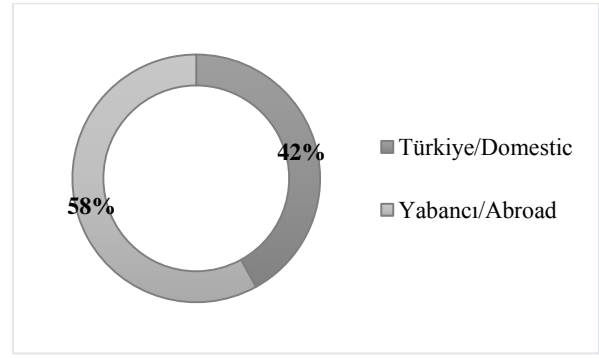
Şekil 2.Yıllara göre başvuru, koruma ve iptal verileri (Anonim, 2018b).

Figure 2. Application, grant and cancellation numbers by years (Anonim, 2018b).

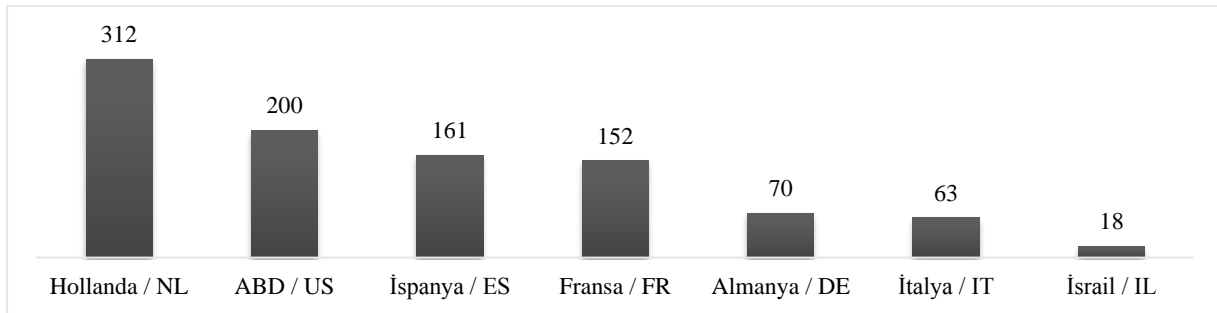
Şekil 3. Bitki gruplarına göre başvuru ve koruma altına alınan çeşit sayıları (Anonim, 2018b).

Figure 3. Application and granted numbers of varieties by groups (Anonim, 2018b).

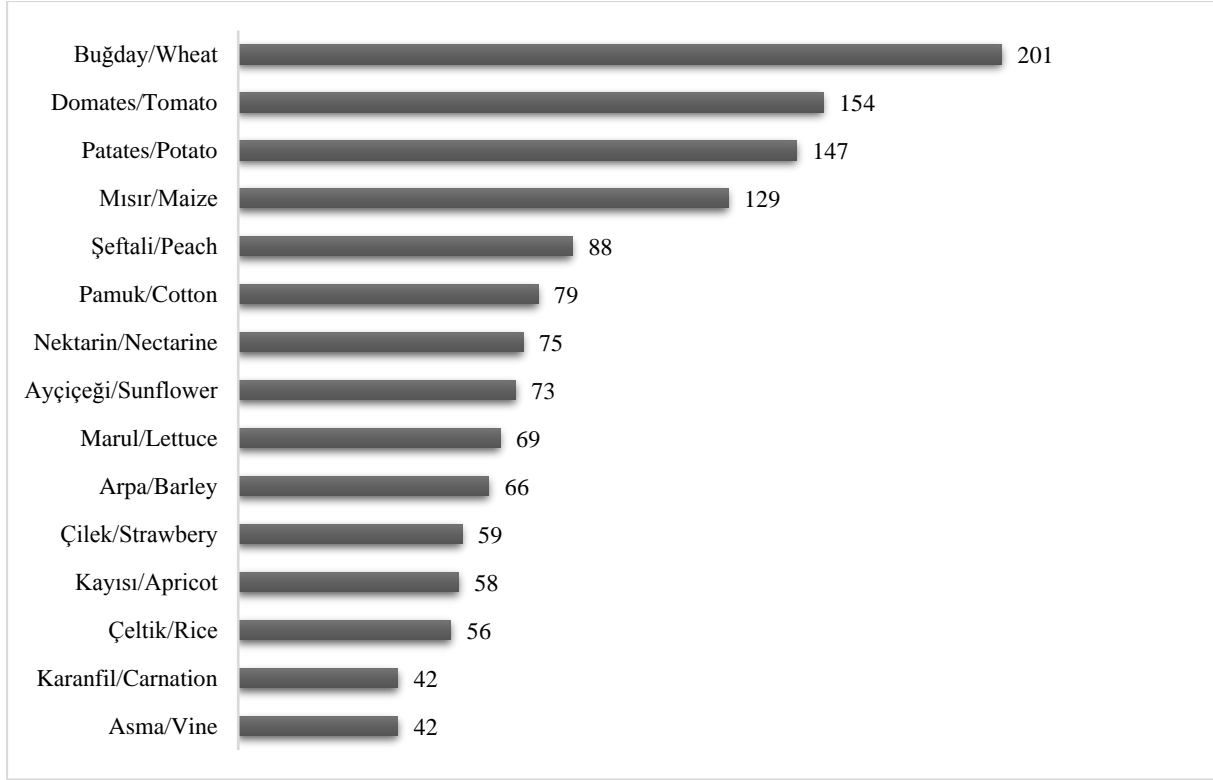
Şekil 4.Yerli ve yabancı başvuru oranları (Anonim, 2018b).

Figure 4. Rate of domestic and abroad applications (Anonim, 2018b).

Şekil 5. Ülkelere göre başvuru sayıları, İlk 7 (Anonim, 2018b).

Figure 5. Applicant numbers by countries, First 7 (Anonim, 2018b).

Şekil 6. Türlere göre başvuru sayıları, İlk 15 (Anonim, 2018b).

Figure 6. Application numbers by species, First 15 (Anonim, 2018b).

4.1. Başvuru İnceleme İşlemleri

Türkiye BIH uygulamalarının başlangıcında bu güne kadar ortak akıl ile kararlar alınmasını sağlamak için bütün kararların komisyonlar tarafından alınmasını sağlamıştır. Başvuru inceleme komisyonunda kararlar oybirliği ile alınırken, ıslahçı hakkı tescil komitesinde 2/3 oy çokluğu aranmaktadır (Anonim, 2004b). Ancak gelinen noktada komisyonlar ile karar alınması işlemlerin yavaşlamasına ve süreçlerin uzamasına neden olmaktadır. Oysa CPVO gibi yerlerde başvuru inceleme ve tescil kararları kurum içi komitelerle alınmaktadır (Anonim, 2019ç). Teknik inceleme raporu hariç verilecek bütün kararlar başvuru inceleme biriminde kurulacak iç komitelerle alınabilir. Bu da işlemlerin hızlanmasını ve bütün kurumların kendi sorumluluk alanlarında karar almasını sağlayacaktır. FYD uzmanının teknik inceleme raporu düzenlemek dışında hukuki ve idari bir alanda karar alması, sistemin başlangıç yılları için uygun olsa da, artık kararların bağımsızlığı için bu kararlara dâhil edilmemelidir. TTSM, teknik olarak çok zor olan FYD incelemesini yaparak en zor görevi üstlenmiş durumdadır ve TTSM' nin bu kararı bağlayıcıdır. TTSM' nin olumsuz teknik inceleme raporu düzenlediği bir çeşit adayı ile

ilgili hiçbir komite üyesi tescil edilmesi yönünde karar veremez.

Başvuru inceleme işlemleri bir komisyon tarafından yapıldığı için zaman zaman uzun bir süreç almaktadır. Oysa mevcut durumda BÜGEM'in, ıslahçı hakları ve çeşit kayıt işlemlerinin birleştirilmesi durumunda TTSM'nin deneyiminin tek başına başvuru inceleme işlemlerini yapabilecek yeterliliğe ulaştığı değerlendirilmektedir.

4.2. Teknik İnceleme Raporları

5042 sayılı Kanun'un farklılık ile ilgili 6 ncı maddesinde "Herkesçe bilinen çeşitlerden açıkça ayırt edilebilen çeşit, farklı sayılır" denilmektedir. TTSM teknik inceleme raporlarında, farklılık "çeşit bizim tarafımızdan bilinen diğer çeşitlerden belirgin şekilde farklı" ifadesi yer almaktadır (Anonim, 2019d). CPVO' nun teknik inceleme işlemleri yaptırdığı Hollanda (Anonim, 2012) ve İspanyol (Anonim, 2016) teknik inceleme ofislerinin raporlarında da TTSM' nin raporlarındaki ifade yer almaktadır. Bu ifadenin yer alması da normaldir, zira bir teknik inceleme ofisi çeşit adayını ancak kendi koleksiyonunda bulunan çeşitler veya genotiplerle karşılaştırabilir ve farklılığını tespit edebilir. Başka bir ülkede farklı bulunan bir çeşit bir diğer ülkenin referans

koleksiyonda yer alan bir çeşit veya genotip ile aynı bulunabilir.

Türkiye UPOV üyesi ülkelerin teknik inceleme raporlarını sistem başlangıcından itibaren kabul etmiştir. Ancak her UPOV üyesi diğer ülkelerde yapılan FYD testleri sonucu oluşturulan teknik inceleme raporlarını kabul etmemektedir.

TTSM, 2018 yılında 791 tarla bitkisi, 66 meyve ve 807 sebze çeşit adayının FYD testlerini yürütmüştür (Anonim, 2018ç). Bu veriler TTSM'nin teknik inceleme deneyimi ve kapasitesini net bir biçimde ortaya koymaktadır. TTSM'nin günümüzde ulaştığı deneyim ve birikim, belirli türlerde uluslararası alanda uzmanlaşmasını sağlamıştır. Bu nedenle belirli türlerden başlayarak UPOV üyesi ülkelerde yapılan teknik inceleme raporu olsa bile bütün teknik inceleme işlemlerinin TTSM tarafından TTSM koleksiyonu ile karşılaştırılarak yapılması uygun olacaktır.

4.3.İslahçıların Sisteme Katılımı

Bitki Çeşitlerinin Kayıt Altına Alınması Yönetmeliği kapsamında 2018 yılında 774 adet çeşit kaydı başvurusu yapılmıştır (Anonim, 2018ç). Bu başvuruların çok az bir kısmı için ıslahçı haklarına da başvuru yapılmıştır. Meslek örgütleri tarafından ıslahçıların bilinçlendirilmesi ve sistemin tanıtılması ile ilgili faaliyetler artarak devam ettirilmelidir. Ayrıca ıslahçının aynı anda, aynı yetkili birime ve aynı ücretle hem çeşit kayıt (tescil), hem de çeşit koruma (ıslahçı haklarına) başvuru yapmasını sağlayacak kolaylaştırıcı idari düzenlemeler yapılmalıdır.

4.4.Uluslararası İşbirlikleri

Türkiye'nin yukarıda bahsedilen Japonya ile işbirliği protokolü sayısını arttırmalıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerle benzer protokoller yaparak, TTSM tarafından yapılan teknik inceleme raporlarının ücretsiz olarak temin edilmesi sağlanmalıdır. Bu ülkemiz ıslahçılarının, hedef ülke pazarına ikinci bir FYD yaptırmadan girmesini kolaylaştıracağı gibi, TTSM nin gelişmekte olan ülkelerin referans kuruluşu olmasını sağlayacaktır.

Türk BIH sisteminin uluslararası işbirlikleri artırılmalı ve TTSM teknik uzmanlarının periyodik olarak teknik çalışma grubu toplantıları katılımı sağlanmalıdır. Bu şekilde ülkemizin teknik deneyimleri, üçüncü ülkelerle paylaşılacak, teknik gelişmelere ve yenilikle daha taslak halindeyken gerekli katkı sağlanacaktır.

4.5.Tescil ve Islahçı Hakkı Başvurularının Birleştirilmesi

Tescil ve ıslahçı hakkı başvurularının farklı kurumlara, farklı prosedürlerle yapılması başvuru sahipleri açısından karmaşa ve zaman zaman eşgüdüm sorunu oluşturmaktadır. Alman Federal Bitki Çeşitleri Ofisi (Bundessortenamt - BSA) örneğinde olduğu gibi ıslahçı hakkı ve tescil işlemleri de TTSM üzerinden yürütülebilir. Ancak bu durumda teknik inceleme işlemlerini yapan uzmanlar ile bilgi ve belge incelemesi ile ilan ve tescil işlemlerini yapacak kişilerin kesin ve net biçimde ayrılması gerekmektedir. Bu uygulama çok daha pratik bir ıslahçı hakkı sisteminin oluşmasını sağlayacak, çeşit kayıt işlemleri için başvuran ıslahçıların aynı zamanda ıslahçı hakkı başvurusu yapmaya yönlendirilmesini ve böylece ıslahçı hakkı bilincinin gelişmesi ile başvuru sayılarının artmasını sağlayacaktır.

4.6.İtirazların Değerlendirilmesi

Yukarıda da açıklandığı gibi; ıslahçı hakkı başvuru, tescil veya ilan ile ilgili yapılan itirazlara, başvuru ve tescil ile ilgili kararı veren başvuru inceleme komisyonu veya ıslahçı hakkı tescil komitesi bakmaktadır. Bu uygulama, karar veren ile karara yapılan itirazı değerlendiren makamın aynı olmasına neden olmaktadır. Bu da itirazların değerlendirilmesinde tarafsız davranılması ile ilgili soru işaretleri oluşturmaktadır. Bunu engellemek için itirazları daha üst ve ıslahçıların temsilcisi olan Bitki Islahçıları Alt Birliği (BİSAB)'nin de içinde olduğu başka bir birim tarafından görüşülmesini sağlayacak düzenlemeler yapılması Türk BIH sisteminin özdenetim gücünü arttıracaktır.

4.7.Çeşit Özellik Belgelerinin İlanı

Islahçı hakkı tescili ilan edilen çeşit yalnızca çeşit ismi, ıslahçısı gibi genel bilgileri ile ilan edilmektedir. Ancak bir çeşidin ıslahçı hakkı kazanması için gerekli olan farklılık, yeknesaklık ve durulmuşluk özellikleri ilan edilmemektedir. Ancak yapılacak itirazlardan birisi de çeşidin farklı olmadığı iddiası ile yapılabilir. Bir çeşidin farklı veya aynı olduğunu anlayabilmek için onun morfolojik karakterlerinin incelenmesi ve diğer çeşitler ile karşılaştırılması gerekmektedir.

Islahçı hakkı sicili herkesin incelemesine açıktır. Sicilin herkese açık olması, bu sicile güvenilerek iyi niyetle hak iktisabını mümkün kılmaz. Zira ıslahçı hakkı sicili tapu sicilinde

ziyade, ticaret siciline benzemektedir (Tüysüz, 2006).

Hollanda Bahçe Bitkileri Kontrol Ofisi (Naktuinbouw) koruma altına alınarak çeşit listesine eklenen çeşitlerin çeşit özellik belgelerini de internet sitesinde yayınlamaktadır (Anonim, 2019e). Almanya’da Federal Bitki Çeşitleri Ofisi (BSA - Bundessortenamt) ve İspanya’da İspanyol Bitki Çeşitleri Ofisi (OEVV - Oficina Española de Variedades Vegetales) kayıtlı çeşitlerin bazı morfolojik karakterleri ile kalite özelliklerini de yayınlamaktadır (Anonim, 2019f.; Anonim, 2019g). ABD Bitki Patenti başvurularında ise; başvuru esnasında morfolojik karakterler talep edilmekte ve başvuru bu karakterlerle birlikte ilan edilmektedir (Anonim, 2009). TTSM, Bitki Çeşitlerinin Kayıt Altına Alınması Yönetmeliği kapsamında düzenlemiş olduğu, Tıbbi Aromatik Bitkiler Tescil Komitesi (Anonim 2019ğ) ve Meyve ve Asma Tescil Komitesi (Anonim 2018d) gündemine gelen çeşitlerin morfolojik karakterlerinin tamamını veya bir kısmını internet sitesinde yayınlamakta veya tescil raporlarına ekleyerek komite üyelerine göndermektedir (Anonim 2019h). Bu işlem bütün türlerde yapılmamakta ve özellikle komite üyelerine yönelik olduğu için, üçüncü kişilerin tescil öncesinde görmesi ve olası itirazlarını dile getirmesi mümkün olmamaktadır.

Çeşit özellik belgelerinin Hollanda örneğinde olduğu gibi yayınlanması, ıslahçı hakkı tescil edilen çeşit hakkında üçüncü kişilerin daha fazla bilgi sahibi olmasına ve benzerlik iddialarının daha objektif ortaya konulmasına neden olacaktır. Ayrıca bütün çeşitlere ait özellik belgelerinin ilan edilmesi, yeni çeşit geliştirdiğini iddia eden bir ıslahçının, kendi çeşit adayını TTSM referanslarında yer alan çeşitler veya genotipler ile karşılaştırarak, benzerlik ve farklılık durumunu başvuru öncesinde tespit edebilmesine katkı sunacaktır. TTSM nin yukarıda açıklandığı gibi çeşit tescil raporlarının bazılarını ilan etmesi, konunun yapılabirliği ve TTSM teknik kapasitesi açısından önemli bir örnektir. Bu konunun üzerinde durularak bütün yönleriyle inceleyip, BIH sisteminde koruma altına alınan çeşitlerin özellik belgelerinin TTSM internet sitesinde yayınlanıp yayınlanmamasına karar verilmesi uygun olacaktır.

5.Sonuç

Bütün bu veriler incelendiğinde Türk BIH sisteminin yıldan yıla farklı konularda deneyim kazandığı görülmektedir. Bu deneyimleme ve

öğrenme süreci sonunda, Türk BIH sisteminin ve uygulamalarının gelişmekte olan ülkelere bir örnek olacak şekilde geliştiği görülmüştür.

2004 yılında çok az bir bilgi birikimi ile başlayan Türk BIH sisteminin; 15 yıllık deneyim, yaşanan yüzlerce örnek olay, onlarca dava örneği üzerinden; ıslahçı, patent ajansı, avukat ve kamu görevlilerinin deneyimleri ışığında, yeniden ele alınması bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu düzenlemenin UPOV sözleşmesi ve kanunlardan ziyade, uygulamalarda ortaya çıkan konularla ilgili olduğu, alt mevzuat düzeyinde yapılmasının yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aksayan konularda, pratik ve uluslararası uygulamalara uygun düzenlemeler yapılması Türk BIH sistemini güçlendirecektir.

6.Teşekkür

Konu ile ilgili deneyimlerimiz hakkında makaleler yazmamız konusunda bizi cesaretlendiren ve bu makalenin oluşumunda katkı sağlayan Prof. Dr. Ayşe ODMAN BOZTOSUN’a ve konu ile ilgili deneyimlerini bizlerle paylaşan Emekli Fikri Haklar Hâkimi Türkay ALICA’ya teşekkür ederiz.

Kaynaklar

- Açıkgöz, N., ve Açıkgöz, N., 1999. Transgenik Çeşitler, Islahçı Hakları ve Terminatör Teknoloji. ANADOLU Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Dergisi, 9(1), 95-104.
- Altay, F., 2016. Türkiye Bitki Islahı Öncülerinden: Emcet Yektay. Türktob Dergisi, 5(20), 6-9.
- Anonim, 1963. Tohumlukların Tescil, Kontrol ve Sertifikasyonu Hakkında Kanun. RG: 29.08.1963/11493.
- Anonim, 1973. Tohumculuk Yönetmeliği, RG: 25.5.1973/14545
- Anonim, 1991. International Convention for the Protection of New Varieties of Plants.
- Anonim, 1994. Council Regulation (EC) No 2100/94 of 27 July 1994 on Community plant variety rights.
- Anonim, 2004a. Yeni Bitki Çeşitlerine ait Islahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanun, RG: 15.01.2004/25347.
- Anonim, 2004b. Yeni Bitki Çeşitlerine Ait Islahçı Haklarının Korunmasına Dair Yönetmelik, RG: 12.08.2004/25551.
- Anonim, 2004c. Çiftçi İstisnası Uygulama Esasları Yönetmeliği, RG: 12.08.2004/25551.
- Anonim, 2007. 10 Kasım 1972, 23 Ekim 1978 ve 19 Mart 1991 Tarihlerinde Cenevre’de Gözden Geçirilen 2 Aralık 1961 Tarihli Yeni Bitki Çeşitlerinin Korunması Uluslararası Sözleşmesine Katılmamızın Uygun

- Bulduğuna Dair Kanun, RG: 17.03.2007/26465.
- Anonim, 2009. US PP19842 P3 (NADIA). Birleşik Devletler Patent ve Marka Ofisi – USPTO.
- Anonim, 2012. Technical Examination Report of ATTIRAI by Naktuinbouw.
- Anonim, 2014. Bitki Çeşitleri Bülteni 2014 / 04. Tarım ve Orman Bakanlığı İnternet Sitesi, (<https://www.tarimorman.gov.tr/BUGEM/Belgeler/Bitkisel%20C3%9Cretim/Tohumculuk/Isilah%20C3%A7%C4%B1%20Haklar%C4%B1/bitki%20C3%A7e%C5%9Fit%20b%C3%BCItenleri/bcb201404.pdf>), (Erişim: Aralık 2019).
- Anonim, 2016. Technical Examination Report of BELABELA by OEVV.
- Anonim, 2018a. Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, RG: 10.07.2018/30474.
- Anonim, 2018b. 2018 Bitki İslahçı Hakları Raporu. Ankara: Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü.
- Anonim, 2018c. 2018 Annual Report. Angers - Fransa: CPVO.
- Anonim, 2018ç. 2018 Yılı Faaliyet Raporu. Ankara: Tohumluk Tescil ve Sertifikasyon Merkez Müdürlüğü.
- Anonim, 2018d. Meyve Çeşit Tescil Raporu. Ankara: Tohumluk Tescil ve Sertifikasyon Merkez Müdürlüğü. (<https://www.tarimorman.gov.tr/BUGEM/TTS M/Belgeler/Yay%C4%B1nlar/2018%20faaliyet/meyve%20C3%A7e%C5%9Fit%20tescil%20Raporu%202018.pdf>), (Erişim: Ocak 2020).
- Anonim, 2019a. Members. UPOV İnternet Sitesi, (<https://www.upov.int/export/sites/upov/members/en/pdf/pub423>), (Erişim: Aralık 2019).
- Anonim, 2019b. PLUTO, Plant Variety Database. UPOV İnternet Sitesi, (<https://www3.wipo.int/pluto/user/en/index.jsp>), (Erişim: Aralık 2019).
- Anonim, 2019c. İslahçı Hakları. Tarım ve Orman Bakanlığı İnternet Sitesi (<https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Tohumculuk/Isilahci-Haklari>), (Erişim: Aralık 2019).
- Anonim, 2019ç. CPVO Committees. CPVO İnternet Sitesi (<https://cpvo.europa.eu/en/about-us/who-we-are/cpvo-committees>), (Erişim: Aralık 2019).
- Anonim, 2019d. Teknik İnceleme Raporu - Alata Azman. TTSM.
- Anonim, (2019e). Variety descriptions. Naktuinbouw İnternet Sitesi, (<https://www.naktuinbouw.com/vegetable/variety-descriptions>), (Erişim: Aralık 2019).
- Anonim, 2019f. Descriptive Variety Lists. Bundessortenamt İnternet Sitesi, (<https://www.bundessortenamt.de/bsa/en/variety-testing/descriptive-variety-lists/>), (Erişim: Aralık 2019).
- Anonim, 2019g. Oficina Española de Variedades Vegetales - OEVV. Tarım, Gıda ve Çevre Bakanlığı İnternet Sitesi, (<https://www.mapa.gob.es/es/agricultura/temas/medios-de-produccion/semillas-y-plantas-de-vivero/default.aspx>), (Erişim: Aralık 2019).
- Anonim, 2019ğ. Şekerotu Çeşit Tescil Raporu. Ankara: Tohumluk Tescil ve Sertifikasyon Merkez Müdürlüğü. (https://www.tarimorman.gov.tr/BUGEM/TTS M/Belgeler/Duyuru%20Belgeleri/2019/tescil%20Raporlar%C4%B1/2019%20T%C4%B1bbi%20Aromatik%20Bitkiler/stevia-turgut%20tescil_raporu_fyd%2002.04.pdf) (Erişim: Ocak 2020).
- Anonim, 2019h. 2019 Nisan Tescil Toplantıları Duyurusu. TTSM İnternet Sitesi. (<https://www.tarimorman.gov.tr/BUGEM/TTS M/Duyuru/129/Nisan-2019-Tescil-Toplantilari>), (Erişim: Ocak 2020).
- Anonim, 2020a. Plant Variety Protection Statistics. UPOV İnternet Sitesi, (https://www.upov.int/edocs/mdocs/upov/en/c_52/c_52_7_rev.pdf), (Erişim: Ocak 2020).
- Çelen, H., 2019. Tarla Bitkileri Türlerinde Avrupa Birliği ve Türkiye Çeşit Tescil Mevzuatının Karşılaştırılması. Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi, 28(2), 92-102. doi:10.21566/tarbitderg.660462.
- Dutfield, G., 2011. The role of the international Union for the Protection of New Varieties of Plants (UPOV). Intellectual Property Issue Paper.
- Jördens, R., 2005. Progress of plant variety protection based on the International Convention for the Protection of New Varieties of Plants (UPOV Convention). World Patent Information, 27(3), 232-243. doi:10.1016/j.wpi.2005.03.004.
- Odman Boztosun, A., 2015. İslahçı hakkıyla kazanmak. TÜRKTOB Dergisi, 4(16), 38-39.
- Özberk, İ., Atay, S., Altay, F., Cabi, E., Özkan, H., Atlı, A., 2016. Türkiye'nin Buğday Atlası. İstanbul: WWF-Türkiye.
- Tüysüz, M., 2006. Sınai Mülkiyet Hukuku Çerçevesinde Yeni Bitki Çeşitleri Üzerindeki İslahçı Haklarının Korunması (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 261s.
- Zencirci, N., 1995. Turkey's National Winter Cereal Project. Wheat Breeding: Objectives, Methodology, and Progress (s. 15-16). Kiev: CIMMYT.
- Zhouying, J., 2005. Globalization, technological competitiveness and the 'catch-up' challenge for developing countries: some lessons of experience. Journal of Technology Management & Sustainable Development, 4(1), 35-46.